

O napakah in pravilih slovenskega pisanja.

Piše dr. Jos. Tominšek.

„Tudi bi djal, da naj bi neusmiljeno rešetal
vso novino zdanjih slovenskih knjig.“

Levstik, 1. 1858.

retaklo je pol stoletja, odkar je Levstik s svojimi članki „Napake slovenskega pisanja“ vznemiril idilsko življenje pisateljev amaterjev v slovenskem vinogradu. Ko je Bleiweis v svojih „Novicah“ l. 1858. pričel objavljati Levstikov spis¹⁾, si pač ni mogel misliti, da bo vsled njega vzkipele pravcati boj; saj ni pričakoval, da bodo Levstikove besede naperjene tudi — dasi ne izrečno — proti pisavi „Novic“ samih. Stvarne jezikovne razprave Levstikove bi sicer ne bile dirnile nikogar; a Levstik jim je dodeval pri vsaki priliki svoje osoljene splošne opazke, ki so zgrabljale često bolj pisatelje subjekte nego njih jezik kot objekt. S posebnim jezavim veseljem je butal ob trmoglavost Gorenjcev, čisto pozabivši na svojo nič manjšo dolenjsko trmo; že s tem se uredniku „Novic“ — Gorenjcu — ni uslužil. Naravnost za napad na prizanesljivo sodeče „Novice“ pa se je moral smatrati Levstikov glasni poziv o potrebi stroge kritike, ki je ž njim končal svoj spis (str. 81.—86.); zdelo se mu je čas, da se tudi o tem kaj „izblekne“. Zdaj so planile „Novice“ po lastnem sotrudniku; zgrabil ga je urednik sam ter zastopnik gorenjščine, Hicinger. Levstik ni molčal, to se razume; odvzeti mu niso mogli peresa, a zaprli so mu javne liste, tako da je poglavitni del njegovega odgovora „Gospodoma nasprotnikoma“ ostal neobjavljen; v „Zbranih spisih“ ga zdaj čitamo celotno:

Danes, pol stoletja pozneje, se nam zdi ondanji hudi boj zelo pretiran. Gospodje so se borili v prid — svoje slovnice in svoje pisave za žive in mrtve; od stvari so prešli — po starem receptu — kaj hitro na osebe in osebnosti ter so po načelih tedanje vzgoje medsebojno poučevanje zvesto spremljali in podpirali s — palico. In nastala sta med Slovenci dva tabora pristašev, ki so z živim zanimanjem sledili bojnim kretnjam. — Danes? Danes se o jeziku in pisavi razpro obično slovničarji in kvečjemu kak urednik intere-

¹⁾ Mi navajamo v našem spisu to razpravo po Levstikovih „Zbranih spisih“ (Uredil Fr. Levec) IV. 21 idd.

sovanec; občinstvu so taki razpori deveta briga. Še manj ko deveta briga pa so jezikovna in pravopisna razmotrivanja — aktivnim pisateljem! Baš v tem je glavna razlika med tedanjo in sedanho dobo. Tedaj je bil vsak pisatelj naroden pionir, žrtvovalec in zaslužnik; dandanašnji je pisatelj obično uslužbenec, ki opravlja svoj posel prav tako in s podobnimi svrhami kakor katerikoli duhodelec ali rokodelec, skratka: tedaj je bilo pisateljevanje za pretežno večino pisateljev narodno delo, zdaj je za pretežno večino le delo kakor vsako drugo ter, ako se oziramo na realni uspeh, realno narodno tudi le toliko kakor vsako drugo delo narodnjaka.

Zato dandanašnji ni več one ognjevitosti za orodje narodnosti, to je za jezik kot tak; prej je bila vsaka beseda, vsaka oblika že svetinja; zdaj imamo na udobno razpolago cele jezikovne kolajne — kdo bi se potem briga za podrobne svetinje? To razmerje svedoči, da smo napredovali po obsegu in veljavnosti — res! Nazadovali pa smo v navdušenju za jezik sam in v pieteti napram njemu. Z obče narodnega stališča je tudi to nazadovanje napredek; na mesto navdušenja za sredstvo je stopilo stremljenje, da se temu sredstvu pribori čim večja veljava na zunaj: ugled in enakopravnost z drugimi jeziki. Današnje javno, narodno vprašanje glede našega jezika ni: kak bodi ta jezik, ampak: kako se naj razširi njegov vpliv.

Do tega razmerja je moralo priti, — ako smo hoteli svoj jezik osamosvojiti. Izumiral je slovenski narod jezikoslovcev, iz našega časopisja je izginjalo jezikoslovje, namesto raziskovalcev jezika in jezikoslovnih boriteljev smo dobili „narodne delavce“ in borilce za narodno enakopravnost. Poglavitna ni več jezikovna pravilnost, ampak jezikova pravica! Veliki cilji zunanjega sveta so odrinili v neopaženo kotišče prejšnjo marljivo skrb za „pravilnost“ in „lepoto“ jezika. Kdor se še peča strokovno z jezikom, se mora bati očitka, da je čudak, suhoparnež, črvivec... Kdo bi se tudi posvečal v burnih časih nehvaležnemu poslu, katerega težav bi ne hotel nihče priznati! Kdo naposled ima toliko časa na razpolago, kakor ga je Levstik (po sili!) imel za svoje študije, bivajoč na kmetih, v Spodnjih Retjah, brez službe, občujoč s priprostim ljudstvom, pazeč na njegovo govorico in vedno iznova prebirajoč sveženjček jezikoslovnih knjig, predmet svojega trajnega posla in svojega razvedrila. Do take idilske slasti v proučevanju jezika so moderniku iz 20. stoletja sredstva izključena prav tako, kakor bi se nagon zanj težko pojavil.

Na podlagi lastnega svojega izkustva Levstik tudi od pisateljev vedno in vedno zahteva dvoje; prvič: pisatelj se naj uči svojega posla! „Še loncovezec, ki res nima žvitega rokodelstva, se mora vendar učiti, preden gre sam z dratom po svetu; pa bi se pisar ne učil, preden se loti peresa?“ Tako pravi na str. 82. in slično drugod. Drugič: pisatelj se uči jezika od našega kmeta! In ta, druga, zahteva se mu zdi poglavitna; ponavlja jo v različni obliki pri vsaki priliki in ž njo začinja svoj spis. Stiske njegovega življenjskega položaja so bile v tem oziru zanj prednost nasproti drugim pisateljem: ti so se ločili iz domačega kraja, ko so bili še otroci; potem pa so živeli v mestu, „govorili večidel nemški, brali večidel nemške knjige poleg pisanja družih narodov“. (Str. 21.) Levstik sam pa more samozavestno vprašati: „Koliko pisateljev pa je, ki morejo na selu živeti?“ Na tihem si je pač mislil: „Kakor jaz!“ Da, lahko rečemo, da je tudi prva njegova zahteva: „Uči se!“ domalega istovetna z drugo. Kajti kje naj se uči bodoči pisatelj pravilnega jezika, če ne pri narodu? Iz dotedanjih knjig gotovo ne; iz leposlovnih ne, ki jih itak skoraj ni bilo, in iz slovníc seveda še manj; saj sta bili edini pomembni, Kopitarjeva in Metelkova, pisani celo v nemščini. Največ vzorcev so imeli še pesniki verzotvorci, a nedostajalo je proze, edino trdnega temelja v razvoju jezika. Potemtakem je Levstik prav označil položaj: „Ni še dospelo naše slovstvo do tiste stopinje, da bi se človek do dobrega izučil jezika iz golih knjig; zaklad slovenščini je zmirom še kmet in ljudstvo zunaj mesta“. (Str. 21.)

Toda vpraša se, kateri kmet in ljudstvo kje! Ker je vsak poznal in hvalil najbolj svojega kmeta in zlasti sebe kot bivšega kmeta, zato je bilo težko najti enotno merilo. To je izkusil in tako je počenjal Levstik sam; tako delajo obično tudi dandanašnji tisti, ki se hodijo učiti jezika k narodu samemu. Enemu jezikotvorcu pomaga njegova mati Kraševka, drugemu štajerska teta; navedel bi lahko zglede z imenom.

Le glede tega nedostatka je današnji čas še soroden Levstikovi dobi. Nikakor pa ne velja pravilo, da bi se i zdaj pisatelj mogel izučiti edino „zunaj mesta“. Veseli moramo biti, da tega ni treba. Zdaj smo dospeli do stališča kulturnih narodov in jezikov: jezika se naučimo v šoli in v knjigi. Skrb za uveljavljanje pravic jezika mu je priborila poleg ekspanzivnosti tudi veliko notranjo moč, ki deluje kar avtomatno dalje. Učimo se jezika že iz jezika samega, t. j. iz jezikovnih plodov; ni se treba zatekati edinole k

njegovi dovilji, k slovenski materi kmetici. Njena pomoč je zadostovala naivnemu otroku - narodu, dokler se je učil hoditi, a preslaba je odraslemu kulturniku.

Razmerje je in po prirodnem razvoju mora biti baš nasprotno idilskemu v Levstikovih in Bleiweisovih časih: zdaj se mora „kmet in ljudstvo zunaj mesta“ učiti jezika od olikancev „meščanov“; kajti z narodno prosveto se širi tudi znanje njenega orodja, narodovega jezika; prosveta pa ubira svojo pot iz večjih kulturnih središč do osamljenega seljaka. Za domače potrebe zadostuje kmetu njegov jezik in za te se ga seveda še vedno hodimo k njemu učiti; za vse ostale mnogobrojne, zlasti duševne potrebščine pa se hodi kmet k svetovniku učiti i predmetov i jezikov. — Naši pisatelji se za svoj posel tudi ne hodijo več k kmetu pripravljati: to bi se smejali jezikovnemu ali estetičnemu diktatorju, ki bi kaj takega zahteval! Na letovišče, kajpada, bi že šli v kako vas, za nekaj dni; morda tudi toliko, da si naberejo snovi za spise; svoje orodje pa, jezik, prineso nabrušeno s seboj in naši najboljši pisatelji (posebno dva!) — a žal le ti! — ga še vedno sproti brusijo in likajo z nekako psihično slovnico, ki ji je svrha ne „pravilnost“ jezika — ta se mora razumeti sama ob sebi — ampak harmonija in ritmika.

Res je še ta in ta „pisatelj“ rojen na kmetih, kakor sploh dokaj razumnikov; a prav tako je res, da imamo izborne in jezikovno briljantne pisatelje, ki niso vzrasli, niso rojeni na kmetih. — Dandanašnji je — hvala Bogu — prav vseeno, sem li rojen pod slamnato streho ali nad parketom: če imam dar, voljo in priliko, bom postal pisatelj in bom pisal lep jezik. Tudi poljudno more pisati parketnik prav tako kakor slamnatostrešnik, ako ima — talent za to. Kdor „zna“ dandanašnji sklanjo, sprego in skladnjo in se ogiblje tujk, še daleko ni da bi mogel biti pisatelj, dasi mora seveda vsak pravi pisatelj to troje nositi v malem žepu.

Povsem izčrpan pa pristni jezikovni vir, kmetov jezik, tudi danes nikakor še ni, dasi imamo važen pripomoček, ki ga je Levstik tako pogrešal: dober slovar (Pleteršnikov). Kak besedni biser se še vedno dobi, zlasti v odročnih, neprometnih krajih, največ pač v gorah. Seveda se tičejo take besede omejenega okrožja; a baš za nekatere realne stroke (prirodopis, zemljepis, tehnika) bi se dalo še najti kaj lepega. Še važnejša bi bila narodna rekla, domislice, pregovori; tak material je imel Levstik brez dvoma osobito v mislih, ko je zahteval, da se pojdi pisatelj jezika učiti h kmetu. Tudi tega,

prav pisateljskega gradiva bi se še kaj nabralo, dasi so ga naši pisatelji že precej porabili; a to gradivo ni izčrpljivo, ker ga kmetje pomnožujejo sproti, dokler namreč ne začno čitati — časnikov. Pri neukem kmetu se torej pisatelj nauči še največ; tak mož rabi res svoje pristne besede, često le lokalno znane, se poslužuje ondotnih fraz, sploh kaže to, kar bi imenoval jezikovni kolorit. Tega kolorita, ki bi ga mogli, če nastopa s tvorno silo, tudi imenovati jezikovni čut, se i dandanes najsigurneje oprimemo v neposrednem občevanju z neukim prostakom; a siliti se ne smemo! Levstiku je dan narodni kolorit kakor malokomu, a včasih se nalašč muči, da bi bil prav naroden.

Iz nedostajanja tega kolorita se razlaga, da se nam jezik marsikaterega pisatelja, zlasti člankarja, zdi pust ali prenapet. Pri pisateljih beletristih se ta razlika opaža manj, ker bi itak ne bili mogli uspeti, ko bi bili v tej poglobitnosti nedostatni; zato pa ti često greše, ker, hoteč biti prav pristno narodni v svojem izraževanju, posnemajo le kako prilično zunanost v narodnem jeziku, ponajveč razne izvirne kletvice in sploh porcijo grobosti. Največji grešniki so posiliumoristi, ki jemljejo tudi svoje snovi najrajši iz tistih krogov, kjer se smeh povzroča in kvitira v priduševskem tonu. Sploh je bilo kvarljivo za naše „narodno“ slovstvo (v ožjem zmislu), da so pisatelji iskali našega naroda ponajveč po — gostilnah. Dokler je trajala romantika sladkega vinčka (Jurčič!), smo se zadovoljno muzali vrlim kmetom pijančkom; ko pa se je pojavil naturalizem žganja in načelnega upijanjenja, nam je postajalo žal za renomé našega prostaka, a vselila se nam je v žolč ogorčenost, ko smo videli, da je v gotovih slojih občinstva taka „literatura“ jako dobro došla — kot cvet lastnega vrta. Te sloje bi imenoval gostilniške; vsak resen motrilec obžaluje, da mednje nikakor ne spadajo le zastopniki „ljudstva“.

Novejša doba nam je prinesla v slovstvu tudi specialiteto, ki bi bila za Levstika in tedanjo kar svečanostno presojo jezika nemogoča: pisavo v narečju. Da se sme rabiti narečje v slovstvene svrhe, to je najboljši dokaz za sigurno utrjenost knjižnega jezika. Dokler se ta šele razvija iz narečij in poleg njih, tako dolgo je nemogoče rabiti celotna narečja v književne svrhe; saj bi se narečje smatralo le za spačen knjižni jezik. Dvajseto stoletje je prineslo Slovencem tudi sistemato slovstvo v narečju; zdi se mi, da še nekoliko pre zgodaj, ker se porablja in za zdaj tudi res da porabiti le v komične svrhe, dočim si resnega, prav umetniškega spisa v narečju še ne

moremo misliti. Tak bo mogoč šele tedaj, ko bo naš knjižni jezik navzdol vplival nivelujoče na narečja toliko, da bomo dobili nekako normalno, splošno, skoraj bi rekel, olikano narečje. Dokler pa je narečje le narodna noša za zabavljanje in celo za barabstvo, tako dolgo ne more biti uniforma za veljavnejše slovstvene prikaze. — Da je naše narečno slovstvo krenilo baš na sedanjo, nič kaj simpatično pot, temu je gotovo največ kriv nesrečni slučaj, da so si dotični pisci izbrali za svoj organ baš najgrše in najmanj slovensko narečje, namreč ljubljansko, katerega posebnost (premnožica nemčizmov in oškrtanje vseh končnic) se v takih jezikotvorih še nalašč na debelo pretirava. Škoda, da se pisatelji niso odločili za katerokoli čisto, res domače narečje! Najboljše bi pač bilo, vsaj za šaljive spise, ribniško, ki je služilo že Jurčiču. Nekaj drobiža v tem narečju, raztresenega todintam, ima večjo estetično ceno nego vse, kar se zroboti v ljubljansčini. Ni dovolj, da se narečje korajžno reže, treba je posebnega talenta, resnega študiranja in — ukusa! Vse troje ima doslej edino Murnik, ki je prav letos to svojo odlično zmožnost dokazal v briljantnem posnemanju celo stare dolenjščine, pismenega jezika Trubarjevega.

Narodov, kmetov jezik potemtakem pri nas zdaj nima tistega blagodejnega vpliva na knjižno slovenščino, ki bi ga smeli pričakovati; že zato ne, ker se v kmetovem jeziku ne išče to, kar bi se moralo, in nadalje, ker se za pravi narodov jezik, t. j. za narečje, ne uveljavlja res kmetov jezik, ampak spakedranščina mestnega in predmestnega proletarca. Oboje pa posurovlja jezik v izraževanju; z žalostjo opazujemo, da je navadni občevalni jezik izobražencev, t. j. tisti kompromisni jezik med knjižnim jezikom in narečjem, precej robat, robatejši, nego so drugi kompromisni jeziki. Ta neveseli pojav je tudi posledica čudovito brzega napredka našega knjižnega jezika: iz kmeta je prehitro postal gospod, še preden se je mogel otresti kmetavstva. Čila moč pač izbruhne rada prehudo; treba jo je brzdati in njeno silo napeljati na tvorno pot.

Ako se ne motim, se pri nas razvija jezikovna izobrazba navzdol z veselejším uspehom nego navzgor. Naš seljak je v svojem jeziku silno napredoval; šola, listi, kujige, olajšano osebno občevanje z olikanci, vsednevne potrebe zapisovanja in dopisovanja, to ga je izurilo, da more govoriti slovenščino, ki bi osramotila mnovega „meščana“. Govoril sem nedavno s takim kmetom, ki ima samotno svojo kmetijo visoko gori pod Ojstrico!

Sploh je čudovito, kako je napredovala prožnost in izrazljivost našega jezika. Vsaki stroki se da hitro prilagoditi in začetniška okornost se izgublja, da se niti ne zavedamo kdaj. Poleg tega pa ima naš jezik kot novinec še mnogo svežosti; stari kulturni jeziki so izbrušeni in v izraževanju vklenjeni v historične spone; naš jezik še pripušča vsakemu pisatelju mnogo subjektivnosti: „uradni“ slovenski slog se šele (ali naj rečem: že? in žal?) razvija. Ta svobodnost je res lepa reč in v pravih rokah dragocena prednost; a prav tako je tudi zapeljiva. Ker se namreč zavedamo, da jezik mnogo prenese, mu včasih kdo nalaga preveč: vceplja mu lastne svoje jezikovne manire in navade in razvade. Izprva namerava s tem morda nuditi občinstvu le kako izredno delikateso; pri prihodnji priliki pa je že ne občuti več kot izrednost in kmalu se je privadi. Pri današnji razširjenosti tiska se taki nenavadni izrazi, nepotrebni provincijalizmi itd. razmnožijo med občinstvom in dobe kmalu posnemalcev, ki se hočejo tudi tako izvorno izražati — in novotarija gre od peresa do peresa, od ust do ust. Pri jeziku z že utrjenim ustrojem in morda s svetovno veljavo pa ostanejo take jezikovne manire posameznika obično omejene le na njega in na njegov ožji krog.

Tem potem se naš jezik gotovo bogati in smatrali bi tako razplojenje jezikovnih posebnosti vseskozi za veliko korist, ko bi vsaka domislica, ki uide kakemu piscu in jo naposled goji kak list ali listič, bila res dobra, t. j. v soglasju s splošnimi jezikovnimi zakoni, ali ko bi vsaj bila jeziku res nujno potrebna. To potrebnost naglašam posebej, ker je z ozirom na praktične zahteve in na gladko porabnost jezika neizogibno, da pripuščamo tudi marsikaj v modernem govoru in v pisavi, kar bi s strogo slovniškega stališča ne bilo dopustno. Novotarija pa, ki bije jezikovnemu ustroju naravnost v obraz, ki ni potrebna, ker ima jezik dovolj drugih pripomočkov, novotarija, ki je morda celo tujega izvora, ta se mora izganjati z vsemi sredstvi. — To je negativni posel jezikovnega motrilca.

Skrbeti pa se mora za jezikovno okretnost; skušati moramo poenostaviti prezamotana pravila, zlasti tičoča se zunanosti, n. pr. pravopisa in rabe sooblik. Porabnost izključuje, da bi smeli biti preveč skrupulozni; le jezikovnega čuta ne smemo žaliti. Finoča jezikovnega čuta pri mnogih že pojemlje, ker ponehava njega načelno gojenje: vzporedni točni pouk slovenščine in tujih jezikov,

a pri temeljitnikih še deluje. — Skrb za okretnost je pozitiven posel jezikovnega motrilca.

V obeh ozirih je dovolj opravka in čas je že zanj. Pred petdesetimi leti se je delal proračun; danes je čas, da pričnemo sestavljati bilanco. Napredek je sicer očiten, a na raznih mestih preti jezikovna izguba; krive so ji največ novine. —

V nastopnih poglavjih bomo, kakor nanese čas in prilika, premotrivali pereča vprašanja večjega ali manjšega obsega. — Prvo poglavje bo posvečeno najgršemu izrastku na našem jezikovnem polju, konstrukciji: „naprosilo se ga je“, „hlapca se je najelo“, „prime se jo“ itd. Ta jezikovni nestvor moramo ubijati in ubiti z vsemi sredstvi!

Vigilije.

I.

Molčijo črni kostanji
ob poti v samotnem kraju,
tiho kot grešnik polnočni
reka v daljavo beži.

Švignil obraz je neznan
mimo veselega okna,
z roso srebrno poškopil
nekdo je moje oči.

S tihim šumenjem se druží
mokrocvetoča ljubezen,
s toplimi vzdihí se druží
smeh tvoj iz polnoči.

Nisem poslušal šumenja
reke v tajinstvenem begu,
nisem pozdravljal na cesti
poznih, veselih ljudi.

V tvojem slonel sem naročju,
sanjal sem mir in ljubezen,
užival sem toplo življenje
lepih pomladnih noči . . .

II.

Ne kliči spominov, ne drami sanj,
ostani pri meni ljubezen nocoj —
nocoj, oh, nocoj samò ljubim te jaz,
jutri že drug bo delež moj . . .

Jaz ne vem kaj in ti ne veš kaj —
in vendar je pisano sredi srca,
v temoti usode leži ta moč —
kratek je mir in veselje srca . . .

večji znesek denarja Heleni — zanjo in za sina. Zanj sem gazil snegove mrzle Kanade in se potil po prerijah gorke Brazilije — samo zarad njiju. Pošiljal sem jima in sam sem imel sčasoma že tudi precejšnji znesek prihranjen. Ž njim bi bil lahko kje na Moravskem polju odprl svojo delavnico. Vesel sem bil takšnega napredka, le to me je žalostilo, da mi je Helena tako redko in tako hladno odgovarjala na moje pošiljatve. V petem letu dobim od nje pismo, naj več ne pošiljam denarja, ne zanjo, ne za sina, bo že ona sama odslej skrbela za oba. Vprašal sem jo, kaj se je zgodilo, pa ni prišlo nič odgovora. In nikdar več mi ni pisala.“

(Dalje prihodnjič.)

O napakah in pravilih slovenskega pisanja.

Piše dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

I. „Obesilo se ga je.“ „Otroka se je potapljalo v vodo.“ „lšče se Uršo Plut.“ „Mene se ne ujame kar tako.“

1. Iki in podobni so najnovejši jari cveti, paraziti na naši jezikovni livadi. Navedene sem utrgal mimogrede v nekaterih naših listih in knjigah, ki jih iz jasnih ozirov in obzirov ne navajam imenoma, kakor se bom sploh v nastopnem izognil citatom, izvzemši potrebne slučaje; imam pa v svojih zapiskih zabeleženo vsako važnejše najdišče, ki ga bodo poučenci po vsebini dotičnih zgledov vsaj vobče pogodili sami.

Včem je absolutna napačnost in, za slovenščino, lahko rečem absurdnost takega izraževanja? Slovniško povedano: v tem, da se trpno-povratnemu glagolu pusti predmet (objekt) v četrtem sklonu, kakor ga je imel tvorni glagol. To je neorganski nestvor, ki nastane le tam, kjer je izginil jezikovni čut. V slovenščini nastopa ta nestvor šele v zadnjem desetletju, a zdaj se ž njim okužujeta pisava in govor že prav izdatno. Vse merodajno naše slovstvo pa se je še uspešno ubranilo tega izrastka in rabi, kakor je redno i pri nas od nekdanj i pri sorodnih jezikih, pri trpnem glagolu osebek v prvem sklonu, ali pa se, kar celo ustreza duhu

slovenščine, izogne trpni dobi in ostane pri tvorni. Torej je edino pravilno: „obešen je bil“, oz. „obesil se je“¹⁾ in „obesili so ga“; „otrok se je potapljal“, „otroka so potapljali“, „išče se Urša Plut“; „jaz se ne ujamem (se ne dam ujeti) kar tako“, „ne ujameš (ujamejo, ujamete) me kar tako“.

Prvikrat sem pozoren postal na to dotlej sila redko novotarijo v našem jeziku že pred šestimi leti (l. 1903.), ko sem za „Popotnika“ pisal razpravo o „Slovniškem povratnem razmerju“. Že tedaj sem rekel v opombi koncem II. [poglavja: „Konstrukcija „se ga tepe“ je čuden lokalizem, ki ga ne velja posnemati.“. — Odslej sem obračal pozornost na ta pojav, ki mu izprva kot redki prikazni — edino v časnikih — nisem prisojal nikake pomembnosti. A širil se je in širil; pred tremi leti sem naletel nanj že v slovenskih nalogah dijakov; v zadnjih dveh letih pa raste rapidno. Tem pozornejše mi je seveda postajalo uho in kupoma sem si mogel zbirati črno gradivo napak. V inseratih sem čital, da „se kupi kravo“, da „se najme hlapca“ in „spretno šiviljo se priporoča“; na oglu sem našel nabito, da „se odda sobo“. V navadnem govoru sem slišal: „knjigo se kupi“; „slugo naj se pošlje, da se ga pokliče nazaj“ in nebroj podobnih izrazov — le sami pazite nase in skoraj se boste sami zasačili pri kaki taki tvorbi.

Zanimivo je poslušati predavatelje in govornike. Zavedajoč se, da morajo govoriti pravilen, lep jezik, se izogibljejo takim napakam. Ko je neki govornik profesor poročal o uspehih važnega odposlanstva, je začel stavek: „Sprejelo se nas je...“, a se je še pravočasno prekinil s popravo: „Sprejeli so nas častno“. — Pri zanimivem znanstvenem predavanju je rabil predavatelj zvezo: „Francoze se je sovražilo“ — in dobro se še spominjam, kako je star gospod, pazen poslušalec na moji strani, zmajal z glavo in z začudenjem tiho ponovil to zanj očitno novost. Tudi v privatni korespondenci sem dobil en tak zgled; kot člana odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi me je vprašal marljiv nabiralec: „Do kdaj se bo še nabiralo narodne pesmi?“

V rokopisih, ki sem jih dobival v pregled, sem tudi že nahajal svojo znanko spačenko. „Nikake dobrote se jim ne podeli, ako jim povišamo plačo“, čitam v enem. Drugi piše: „Ko se zavije proti jugozahodu, pa se ima pred seboj navpične stene“; ali: „Daje se jim jo (namreč: vodo) navadno vsakih osem dni“; ali: „Naj se

¹⁾ O možni, a vobče navidezni dvoumnosti tega izraza izpregovorim pozneje.

pogrne mizo“. V šoli pa se je tudi bolj in bolj oglašala, tako da jo je bilo treba potlačiti z vso resnobo.

Dokler bi jo nahajali v takih bolj internih spisih, bi njena vplivnost ne bila opasna za jezik. A dobivala je polagoma upravičenost v uzakoniteni javnosti, v časniški pisavi. Seveda ne namah in tudi ne dosledno, ampak v nekaterih številkah prav razkošno, v drugih le raztreseno ali celo nič. V številki s 1. maja t. l. nekega dnevnika sem našel n. pr. tale stavka: „Še enkrat se opozarja vse prijatelje društva na občni zbor“. Še hujše pa je tole ondotno poročilo: „Vihar je bil tak, da se je vzdigovalo po cestah cele oblake(!) prahu“. Dotičnik, ki je zagrešil ta stavek, se že ni niti več zavedal, v katerem slučaju (namreč v tr p n i dobi) se pojavlja tak nepravilen sklad, in ga je, že samega nepravilnega, rabil na — nepravilnem mestu, namreč pri povratnem razmerju: kajti prah se dvigne sam in se prav nič ne misli na tistega, ki dviga prah! — Baš ob zaključku tega poglavja (sredi junija) sem čital v istem dnevniku vest o nekem gospodu, ki je poslal društvu večjo vsoto „z željo, da se *ga* vpiše kot ustanovnega člana“.

Po vplivu ohlapne govorice in umljive, dasi ne opravičljive jezikovne popustljivosti dnevnega časopisja se je ta napaka jela širiti tudi po spisih, ki so umerjeni za trajnejše uvaževanje. Kako se neznosno in neprebavno meša pravilno izraževanje s patvorjenim novim, kaže n. pr. tale doslovni stavek iz nekega strokovnega lista: „Pečenke se jedo z nožem in vilicami, vendar sedajna(!) pravila strogo prepovedujejo, da bi se pri katerikoli jedi z nožem *zajemalo* jed(!) ali bi celo *nož* dalo v usta. Močnate jedi se jedo ali samo z žlico ali samo z vilicami in žlico.“ — Ali ne zaslužijo taki „pisatelji“, da bi se jim (naj govorim v njih jeziku) obesilo mlinski kamen na pero in se jih potopilo v tinti! Ni čuda, da sem našel v istem listu in v isti številki stavek s sledečo ne dehtečo rožico: „Gostilničar ima to dobroto, da gost pri njemu(!) zaužije vse obede“. ¹⁾

Ena slovenski pisana revija piše sklad „obesilo se ga je“ res že skoraj dosledno. Na treh straneh ene številke sem našel tele zglede: „Našo šolsko deco se še vedno potujčuje; ne da se ji

¹⁾ V vseh listih in spisih, ki pišejo: „obesilo se ga je“, nahajam sigurno tudi že prav priljubljeno grdo napako: „pred *dvemi* leti(!)“. Te napake smo že kar vajeni; hudo pa zamerimo, da stoji v neki knjigi, ki poučuje učitelje slovenščine, napako tegale kalibra: „dvem svrham“(!), ko je pri ženskem spolu dvojina vendar tako očitna!

izobrazbe v materinem jeziku, sili se jo v potujčevalne zavode. Odstranilo bi se nasprotstva; zvezo se mora smatrati; opušča se vse titule in časti(!); sprejeti se more privržence različnih verstev. Denar se je zapravljalo. Naslove in imena naj se piše razločno“. V drugi številki iste revije čitamo: „Ne volilo bi se več novega opata(!); kako vzgojo in izobrazbo se da(!) učitelju na učiteljišču? Učitelju se krati državljansko svobodo“. — Ko čitamo take stavke kar po vrsti, se zavedamo z grozo, kam pripelje lepi naš jezik en sam izgrešek. Za strašilo pa še zapišem iz tiste številke stilističnega spaka: „Predsednika se voli in ima naslov mojster!“ Tu se vidi, kam je izginil jezikovni čut; stavek bi ne bil niti dober, ko bi mu pisuh pustil pravilno slovniško obliko: „Predsednik se voli in ima,“ ker se neenakovrstna glagola „se voli“ in „ima“ ne moreta kopulativno (z „in“) vezati; kaj šele v spačeni obliki: „predsednika se voli“, ko dobita glagola vsak svoj osebek in se vendar vežeta z „in“!

Druga slovenska revija ima našo napako le v spisih nekaterih pisateljev; n. pr. „V velikih umotvorih se razume lepoto“; obično se pripuščata oba sklada, celo v enem stavku n. pr.: „Edino ta pripomoček je, da se ohrani delavne moči doma, da se zasigura majajoča *se* eksistenca gmotno slabih“. — Bolj se šopiri v nekem časopisu, ki je namenjen naraščanju; v eni številki čitamo po vrsti: „Ne vzgoji se nobenih Slovencev; vpošteva se le delavce in obrtnike, korumpira se značaje, oropalo se jih je najsvetejšega“; ali kolobocijo: „hotelo se je in že bojkotira družbo“ (k „hotelo“ si moramo siloma vstaviti glagol „bojkotirati“!).

V ostalih časopisih naletimo na svojo nasprotnico le tuintam; vidi se, da se je le pomotoma vrinila; v nekem obrambnem listu je stal nauk: „Natakarjem in natakarcam naj se ne da napitnine“. — Pohvalno smemo zabeležiti, da se naši veliki beletristični listi strogo izogibljejo spakedranke; le v enem sem v eni številki našel nekaj takih zmot — *quandoque dormitat bonus redactor!* — Prav trdno pa moram pribiti, da sem v lanskem letniku (1908) enega naših pedagoških listov na strani 130., 131. in 133. naletel na te-le grdosti: „Lahko se ga(!) prigoji (namreč: abnormarno delovanje) tudi zdravemu telesu“; „možgane se ne sme napenjati“; „kmalu se ga (namreč: mir) začne rušiti na razne načine“. — Kaj takega bi pedagoški list, ki bodi tudi v jezikovnem oziru vzor, nikdar in nikoli ne smel zagrešiti.

Najneprijetneje pa me je dirnilo, ko sem baš letos v strogo znanstvenem časopisu in iz peresa enega naših doslej najboljših

pisateljev našel takele ohlapnosti: „Škatlje se sicer ni našlo . . . in bilo je sreča, da se *je* ni našlo“; „za kazen se ga (!) je sklenilo na nedoločen čas internirati“; „bila sta določena, da se ju (!) internira“; „vprašalo se je barona“; „ako se je tisk že začel, naj se ga takoj ustavi; obenem se je naprosilo urad“ itd. — Kakšna slovenščina je to! In mi se strme vprašujemo, zakaj niso več dobre prave in od nekdanj pri nas domače zveze: „Vprašali so barona“, „da se internirata“, „(tisk) se naj ustavi“ (brez prikrpanega „ga“!), „urad se je naprosil“, oz. „urad so naprosili“, ali „urad je bil naprošen“ itd. — same gladke slovenske besede!

Potemtakem že ne zamerimo magistratu nekega imenitnega slovenskega mesta, ki preti v uradnem razglasu glede pasje konmacije: „vsakega, ki bi se ne ravnal po tej odredbi, se bode (!) zaradi prekrška kontumacije sodno preganjalo“. — Ali podoben slučaj: nekemu novorojencu pokloni botrica hranilnično knjižico; njegov oče jo odpre in čita „pravila“; med prvimi stoji obvestilo: „hranilne vloge se obrestuje (!) od 16. dne meseca naprej“; oče je hud na to slovenščino, a se potolaži (?), ker se glasi že prihodnji stavek pravilno: „izplačujejo se hranilne vloge . . . , hr. vloge se vpišujejo . . . , rezervni zaklad se zbira“. Pa zakaj se ne glasi tudi oni stavek: „Vloge se obrestujejo“, kakor bi se moral glasiti!

Krepko oporo pa ima pravilnost in lepota slovenskega jezika v naših knjigah, osobito seveda v leposlovnih. Strokovnjaški naši pisatelji leposlovci pišejo res krasno slovenščino; če že imajo kje kako maniro, si vendar ne poiščejo take, ki bi bila kaki važni pravilnosti v obraz. Zato se tudi niso dali zapeljati po skovanki „se ga je obesilo“, dasi jim v navadnem govoru že ni več povsem tuja. In tako tudi mora biti in ostati. Časnikom, časopisom, oklicem se še marsikaj prezre; v njih gradnjo se more po nepaznosti vrniti kak napačen kamenček; na noben način pa se to ne sme zgoditi v dovršeni stavbi, v knjigi. Tu je merilo strožje, tu mora nastopiti sodba brez vsakih ozirov; časopistvo spada še med učence.

Zato moram imenoma imenovati dve leposlovni knjigi iz novejše dobe, ki sta se — žal — vdali načinu: „obesilo se ga je“. To sta: Dr. Šorlijev prevod Maupassantovih novel in Milčinskega „Igračke“. Dr. Šorli piše n. pr.: „Ukrenilo se je bilo vse potrebno, da bi se jo (!) rešilo“ (stran 206.); „ako bi se življenja (!) ne opletlo z ljubeznijo, nihče bi ga ne hotel sprejeti“ (stran 161.); „moralo bi se *jo* pregovoriti“ (stran 53.). — Pri Milčinskem se take napake kar

vrste: na strani 14., 28., 39., 54., 55., 57., 80., 104., 105., 107., 118., često po več skupaj. Navajam le nekatere značilnejše: „Kritik se ne sme pisati — s krampom“ (stran 59.); „škandala se ni dalo več spraviti s sveta (stran 83.); „enega čika se ne smatra za zadostno sredstvo“ (stran 148.); „išče se Uršo Plut“ (112) imamo že itak v zaglavju. Še hujše so zveze: „tega(!) se ne da utajiti“ (stran 73.). Nasproti njim že izginejo — navadne napake: „dedščino se hrani“, „pravice se ji je bilo varovalo, zabeležilo se jo je, pozna se razmere, ogo-varjalo se nas je, povabilo bi se jo“ i.t.d. z dosledno napačnostjo.

Tak jezik — v knjigah! — kvari našo pisavo; tistim, ki zagreše stavek: „tega se ne da utajiti“, se moramo zahvaliti, da pride komu pod pero gorostasnost, ki sem jo istinito čital v nekem spisu, a še na srečo, preden je šel v tisk; namreč: „tega(!) ni mogoče“. Ako pisateljem in pisuhom „segajeobešalcem“ ne odpravimo pravočasno te razvade, bomo še doživeli izrek: „tega je mogoče!!“ Kajti ako se postavi vse pravilo o slovniškem subjektu in objektu na glavo, potem bo hitro izginil čut za nikalnost stavka in se bo sklepalo: ako je prav: „tega(!) se ne sme“, potem je tudi prav: „tega se sme“, in če rečem: „tega ni mogoče“, zakaj bi ne rekel: „tega je mogoče“!! — Mi bi si pač nikoli ne mislili, da bo treba kdaj preudarjati, bo li *to* mogoče!

Oba pisatelja omenjenih knjig sta jurista; in to je v tem primeru simptomno. Odkriva se namreč bolj in bolj dejstvo, da so vprav juristi raznašalci te jezikovne napake, še več, da jo nekateri nalašč goje kot potrebnost in — čujte — pravilnost. Zanimivo je postopanje juristovskega glasila „Slovenskega Pravnika“. V letniku 1904. nisem zasledil še nobene take napake; v poznejših listih se pojavljajo polagoma, tako da jih je letnik 1907. že ves poln. Najznačilneje pa je, da se taka pisava uveljavlja v listu skoraj *ex offio*; dočim so namreč v tekstu lista nekateri, pa le nekateri članki po zaslugi dotičnega pisatelja (zlasti marljivega dr. M.) pisani brez tega grdega pačenja, se rabi v navedbi vsebine, ki so jo seveda sestavili vrhovni faktorji pri listu, ona napaka, kjer je le mogoče. Tako nastanejo prava stavkovna strašila; za svarilen zgled naj služi eden (stran VI.): „Za zavezanca, ki ni prišel k razdelbnemu naroku, ne velja določba ša 234. izvrš. r., da se na izpodbijalne razloge, ki bi se jih imelo uveljavljati z uporom, pa se **jih** ni navelo pri razdelbnem naroku, ni ozirati“. Poleg podvostročene naše napake ne prezrite imenitnega — nemškega sloga v tem stavku! Na strani IV. stoji melodijozni izrek: „Nepremičnino se je bilo izvenknjižno že drugemu prepu-

stilo“. — Seveda dobimo takih skupin tudi v tekstu: „Politične vede se je dosedaj vpoštevalo veliko premalo in negovalo prepovršno“ (stran 295.); „toženka je zahtevala, da naj se tožbeno zahtevo zavrne“ (stran 341.), in več podobnih.

Da bi mogli i juristi — izhajati s pravilno pisavo, svedočijo pisatelji, ki pišejo v istem letniku čisto pravilno in pač tudi juristu dovolj jasno: „Stavnina se ni samo obrabila, ampak se je izplačala ali vsaj založila. Določba se označuje; ne sme se predlagati nobena uvedba“. Zakaj bi ne mogli pisati **vsil** tako pravilno? In čemu se kuha mešanica iz dobre hrane in iz strupa: „Znesek, ki se *ga je*(!) tožnici priznalo, bi bilo z bagatelno tožbo zahtevati; ta *znesek* se je odtegnil od toženkinih stroškov“. (Stran 346.) Torej oboje v enem stavku! Ali bi ne mogel in moral pisec tudi v prvem slučaju reči pravilno: „Znesek, *ki* se je tožnici priznal“, če se je v drugem („znesek se je odtegnil“) še zavedal slovenske pravilnosti! —

Tako napačno piše „Sl. Pravnik“ odslej še vedno in iz juridičnih krogov se širi napaka v uradne, v politične in naposled sploh v javne spise ter v javni govor. Opazoval sem, da je izza zadnjega leta najbližji mi sorodnik — jurist tudi že včasih zavozil v to napako, a le kadar govori o kolikor toliko resni, to se pravi juridični zadevi. Še pred enim letom o tem ni bilo ne duha ne sluha!

2. Z juristi smo se doteknili vzroka, zakaj se je zasadil ta izrastek na polje našega jezika.

Omenil sem že, da je ta napaka še mlada, načelno gojena šele v zadnjih letih. Ko sem jo čital nekaterikrat v naših časnikih, sem jo smatral za čudaški lokalizem tolike nepravilnosti, da si nisem niti sanjal, kako se bo razraščala. Potem sem zasledoval njen razvoj in kmalu se mi je tekom let razkrilo dejstvo, da prinašajo to spačenko dopisniki, oz. pisatelji iz Goriške in z Notranjskega in njiju obližja; drugi jih le posnemajo. Ker zgodovina našega jezika tej napaki ne daje nikake opore, moral sem misliti na tuj, in sicer italijanski vpliv.

Res ni dvoma, da je tvorba „**se ga** je obesilo“ italijanskega izvora. Nekaj opore ima že v pravilnem skladu italijanskega predikativnega deležnika v ednini, ki se vrhutega slučajno končuje na -o (kakor slovenski: obesilo, ujelo, videlo); n. pr. „I ragazzi si sono lavato (poleg lavate) le mani“. — Vendar je od tega sklada še daleč do one napake in mogel je vplivati le v preteklem času. Pozna pa italijanščina tudi zvezo, ki se povsem krije z našo spačenko; govori se: „lo si loda“, ki pomeni

doslovno: „ga se hvali“ (laudatur, man lobt ihn). Mussafia graja tako izražanje kot napačno (v 26. izdaji svoje slovnice, str. 132.¹⁾), a rabi se v jeziku vendar. In Slovenci smo preko svojih mejašev sprejeli laško napako kot svojo novo pravilnost! Za italijanščino obstoji napaka sicer le pri osebnih zaimkih (kakor zgoraj „lo“ = ga); kajti pri zvezi „si loda“ zahteva italijanščina, kakor vsak jezik, prvi sklon (ne četrtega!): „si ama la virtù“ = „ljubi se čednost“; ker pa je v italijanščini četrti sklon vedno enak prvemu (kakor slučajno tudi pri slovenski besedi „čednost“), zato je mogel pri osebnih zaimkih, ki se v tej zvezi niso dali rabiti v prvem sklonu (za 1. osebo bi se glasila zveza: „io *mi* lodo“, kar pomeni le povratnost), po napačni analogiji nastopiti četrti sklon. V slovenščini pa se je ta zavožena analogija prenesla še na samostalnike in tudi v množino.¹⁾ Pojavila se je tudi v slovenščini najprej in se še zdaj pojavlja najčešče v zvezi: „se **ga** je“; potem tudi: „se **jo** je“ in „se **jih** je“ („se **ju** je“ sem našel sploh samo enkrat!) in najnazadnje, in še zdaj malo oprezno, s samostalniki, zopet češče v ednini nego v množini: „pošlje se hlapca, deklo, delavce“.

V mnogih slučajih se tudi v slovenščini ne pozna, je li samostalni v prvem ali četrtem sklonu: „vidi se polje, nebo“ (sploh pri vseh srednjepolnicah), „sliši se glas“, „čuti se bolest“. Tistim, ki negujejo skupino „se ga“, so besede „polje“, „glas“, „bolest“ v takih stavkih najbrž četrti sklon. Kjer morejo, tudi označujejo ti novopisuhi svoj slovniški nazor. Stavek: „Tam daleč teče reka; ali se vidi odtod?“, bi se jim ne zdel pravilen, ampak rekli bi: „ali se **jo** (!) vidi odtod?“, vrinivši nepotrebni „jo“. Podobne barbarščine sem navajal gori po istinitih citatih. —

Svoje korenike imatorej ta napaka v italijanščini; a ostala bi slučajna muhavost in bi se nikdar ne bila razšopirila tako bujno, ko bi je ne bili vzeli — juristi v svoje okrilje.

Zakaj so se je oprijeli? Iz istega vzroka, ki je tudi v italijanščini zakrivil izvirno pregreho „lo si loda“. I italijanščini i slovanščini namreč nedostaje posebne besede za nedoločni osebek (v nemškem „man“, „es“), oba jezika si pomagata zlasti s povratno-

¹⁾ V množini nima italijanščina nikake dvoumnosti, ker stopi tudi glagol v množino: „si amano le virtù.“ Kajti tukaj je „le virtù“ dovolj jasen prvi sklon. In vendar je neki gospod, ki gladko razume italijanščino, v svojem prištaštvu k oni spakodranščini tudi take italijanske stavke slepo posnel, zamenjavši nominativ (le virtù) z akuzativom, in zagrešil stavek (v rokopisu), ki je doslej še pač edini svoje vrste stopil na papir tekom vseh dob slovenskega pisanja: „Potegnejo se cepine in nahrbtnike gori.“ — Česa hujšega menda ne bomo doživeli!

trpnim izražanjem (sme se = *man* darf, piše se = *man* schreibt, *es* wird geschrieben). To napol trpno izražanje je posebno v italijanščini priljubljeno in je mogoče celo pri pomožniku *essere* = biti: „quando si è ragazzi“ (doslovno: „dokler se je otroci“), dočim se v slovenščini v tem slučaju izražamo le osebno: „dokler *smo* otroci“ in dočim tudi sicer damo često prednost osebnemu skladu. Poleg: „to se ne sme“ pravimo: „tega ne smeš (smemo)“; poleg: „utegnilo bi se“ bomo često rekli: „utegnil bi kdo“. Vedno pa je treba uvaževati, da je pri skladu s „se“ mogoč edinole subjekt, torej prvi sklon, ne pa objekt, torej četrti sklon: „piše se vloga“ (nikdar: vloga!); „to se sme“, a takisto nikalno: **to** se *ne* sme“, ker „to“ *ni* objekt k „sme“ in zato v nikalnem stavku ne more stopiti v drugi sklon (genetiv). Naši novopisuhi pišejo: „tega (!) se ne sme“, ker se ne zavedajo, da je v stavkih: „to pišem, tega ne pišem“ glagol „pišem“ v tvorni obliki in „to“, oz. „tega“ objekt v stavku. Kakor pravilen je torej stavek: „tega ne pišem“, tako napačni so stavki: „tega se ne sme“, „tega se ne vidi“, „njega se ni zaslišalo“. (Pravilno: *to* se ne sme, *to* se ne vidi itd.).

Posebno mnogo nedoločnih subjektov potrebuje juridični jezik, ker govori v zakonodajstvu in sodbah tako često o teoretičnih osebah in se mora izogibati vsaki subjektivnosti. V tem oziru se pač slovenskemu juristu skomina po sila porabnih nemških pripomočkov: „man“, „es wird“; v svojem jeziku pa si more pomagati le s povratnim „se“. Navada v uradu in, ako je živel v italijanskem obližju, italijanščina s toliko rabljenim povratnim „si“ (tudi „ci si“) ga je zapeljala, prvič, da rabi povratno, čeprav pravilno, zvezo na mnogih mestih prav po nepotrebnem v drugodnih spisih. Neki tak gospod piše v reviji, ki sem jo dobil te dni v roke, kar po vrsti: „tu se prihaja do pristnejše sodbe; sodba postane čistejša, ako se pripusti le očem, ako se išče le sklad; ko se vstopi iz dvorane,“ in v rokopisu sem čital stavke: „Ostalo se je na pol pota! Drog bi se dalo držati. Vse tri se da zmagati“. V neki knjigi čitam: „smejalo se je meni“. Ta enoličnost ni lepa; moralo bi se menjavati z osebnim skladom („tu prihajamo“, „ko vstopimo“ ali „vstopiš“) itd.

Poleg preobilne rabe brezosebnosti pa je drugič nastala še grda napaka, ki je predmet našemu spisu. Iz prvotne rabe za izražanje nedoločnega subjekta se je ta sklad¹⁾ raztegnil na pasivni

¹⁾ Nedoločni subjekt se na ta način more izražati v latinščini pri gerundivu in v grščini pri glagolskem pridevniku; severovzhodni slovanski jeziki poznajo ta

sklad sploh; in ker se je vrhutega trpni položaj pričel rabiti v vseh slučajih, kjer bi bil tvorni jeziku prikladnejši, zato je ta napaka kar obsula pisavo izvestnih pisateljev, spisov in listov. Da ji je podstava v italijanščini, smo že pojasnili; juristom pa je prijala še iz drugega vzroka: v njej so si skovali naravnost nedvoumno nadomestilo za nemški „man“ in „es wird“. Navadna in pravilna slovenska zveza s „se“ more namreč pomeniti povratnost in trpnost; „obesi se“ more pomeniti, da se obesi sam ali da ga obesijo. — No, in taka opasna dvoumnost je vendar nedopustna v točnem pravoslovju! Kajti če bi morilec bil obsojen, da „se obesi“, kako naj vesten sodnik razume kazen? Saj bi obsojenca zapeljal h kaznivemu dejanju, ker bi morilec izraz „se obesi“ morda umel povratno in bi se šel — obešat; obešanje, tudi samega sebe, pa je vendar prepovedano!

Brez šale: tista dvoumnost je le teoretična, namreč dokler rabimo dotični izraz brez zveze. V konkretnem stavku, v pravem slučaju pa bomo nedvoumno vedeli, pri čem smo, in tudi juristu ni treba niti za hip pomišljati, kaj pomenijo zveze „kaznuje se“, „obsodi se“, „izobči se“, in več ko odveč so spačeni pristavki „kaznuje se [ga]“ za trpnost. Celo lahka pa je stvar pri neživih subjektih: „tožba se vloži“, „sodba se izreče“, „kamen se vrže“, „denar se položi“; saj pač nobenemu pametnemu človeku eo ipso ne bo prišlo na misel, da tožba vlaga sama sebe i. t. d. In če rečem: „išče se Urša Plut“, bo prav tako jasno, da ljuba Urša ni šla sama sebe iskat, ampak da „jo iščejo“, kakor je to jasno — pa tudi grdo napačno, če zagrešim zvezo „išče se Uršo“! — Ako pa se kdo hoče „docela“ točno izraziti, saj pripušča slovenščina razne pripomočke namesto tega „se“! Če že res nobeden ne zadostuje, naj se stavek presuče in poišče drugačno besedilo. Tako je bilo in bo postopanje v vseh jezikih.

sklad v večjem obsegu; prim. Miklošič, Vergl. Gr. IV. 365. — V hrvaščini se razširja v novejšem času, pač po istem vplivu kakor v slovenščini (gl. Slov. Pravn. 1907. VII.: „da se jih uvrsti u registar zadruga“). V svoji znanstveni hrvaški slovnici („Gramatika . . .“ iz leta 1899.) Maretić te napake še ne omenja (str. 470. i. nad.), pač pa v šolski slovnici („Hrvatska ili srpska Gramatika za srednje škole, 3. izd. 1906), kjer pravi v § 321.: „Gdjekoji uzpasiv v trećem licu sing. uzimaju objekt te govore n. pr. „Ivana se svuda spominje“, „kad se čitalo ovu knjigu“. **To nije dobro**, već treba reći: „Ivan se svuda spominje“ i. t. d. — Takisto pravi Florschütz v „Gramatici hrvatskoga jezika“, 2. izd. 1907, v § 316.: „Uz pasivne oblike sa **se ne valja** mćtati akuzativ objekta. Nije dobro: „Hrvatsku se gramatiku rado čita“, već je dobro: „Hrvatska se gramatika rado čita“.

Ni na svetu jezika, ki bi ne imel v kakem slučaju dvoumnosti v sebi; saj jih dokaj izrabljajo za šaljive liste. Zato pa ima človek svoj razum, ki ga usposablja, da tudi v dvoumnostih s pomočjo razvidnih razlogov brez težave in že nezavestno zadene pravo. In ker je jezik splošno občilo in pod kontrolo splošnosti, ga ne sme nihče po kaki fiksni ideji prikrajati samemu sebi.

Zato naj šole in uredništva pazijo z vso strogostjo, da se spak „se ga je obesilo“ uniči z vsem zarodom!

Ako se to ne zgodi, bomo še kdaj čitali takole poročilo o ženitvanju: „Ko se je zaročenca poročilo, se je šlo domov, usedlo se je goste k mizi, popilo se je polne kozarce in pojedlo zvrhane krožnike; pri slovesu se je poročenca poljubilo in se ju odpeljalo na kolodvor, naposled se je družbo uleglo k počitku in zaspalo.“

Književne novosti.

Franjo Krašovec: Utrinki. Str. 180. Cena 2 K. Naslovno stran — pravljico in značilno — risal Hugon Gerbič.¹⁾

Daleč smo zašli. Z visoko našo umetnostjo namreč, tako daleč v stran in v globine, da pošilja občinstvo moderne knjige našim založnikom trumoma nazaj, publikacije prvega našega zavoda, ki ima življenje in prihodnost pač le edino v leposlovju, pa odloži, ko prečita prvih pet strani. Prah jih naj pokrije in razjé! Ni čudno! Saj je polovica knjige pijančevanje, dobra četrt prešestvo, slaba četrt srednja umetnost. Mecen, kdor odrine za take stvari nekaj kronic! Občudovanja vreden, kdor jih bere in prebere do konca! Večkrat strmim: Ali res nimajo naši umetniki, najboljši in res priznanja vredni talenti, povedati narodu, ki bo nekoč njih sodnik, ničesar resnejšega in lepšega? Ali morda v našem ljudstvu res ni ničesar razen pijančevanja in zablodnosti? Naše občinstvo — ali ne potrebuje in ne pričakuje od svečenicov v svetišču umetnosti res ničesar razen poveljevanja beznic in nizkote? — Če bi bilo tako, ubogi narod! A ni, na srečo! Ravno zaradi tega in iz tega se javlja vsepovsodi odpor proti te vrste umetnosti.

Zato se človek razveseli, če dobi v roke v naših dneh knjigo, ki podaja vendar nekaj drugega, in najsi delo samo v umetniškem oziru glede jezika in zasnove morda ne dosega prej omenjenih tvorb.

¹⁾ Samozaložba. Dobiva se pri pisatelju: Köln am Rhein, Hochschule für Handel und Nationalökonomie, in v ljubljanskih knjigarnah.

O napakah in pravilih slovenskega pisanja.

Piše dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

II. „Ampak na svidenje!“

eznik „ampak“ je dandanašnji sila priljubljen. V navadnem govoru se ampakuje pri vsaki priliki in nepriliki; po končani veselici se konstatuje: „ampak lepo je bilo“; prijatelj vabi prijatelja: „ampak kmalu me obišči“; kdor pri sejah kaj ugovarja, začenja svoje besede z „ampak“;

če govornik ne ve prav dalje ali če mu ne pride pravi izraz na jezik, si pomaga s prav na dolgo potegnjenim „ampak“; otroka, ki je rabil kak nedostojen izraz, pokara oče z vzklikom: „ampak!“ — Skratka, „ampak“ je postal univerzalno jezikovno sredstvo, porabno v vseh slučajih, v vseh stavkih in tudi brez stavkov. Pripušča pa pri izreki tudi vse nianse, da se izražajo najrazličnejši občutki: od ogorčenega „ámpák!!“ ki ima v svojem spremstvu prepir, šibo in klofute, pa do resnega „âmpāk“, ki ž njim posvari ljubeča mamica svojo razvajeno edinico, in do vzdihnjenega „ămpāk“ zaljubljenec pelje dolga lestva raznih „ampakov“. Vsi opravljajo svojo službo, a so le pritepenci, napačneži.

„Ampak“ je zelo izrazita, krepko doneča beseda z nekoliko eksotnim koloritom; zato se v današnjih časih tako oprijemlje tal; saj bi vsak rad prevpil druge z bobnečnostjo in senzačnostjo. Za glasnimi besedami je često treba prikrivati praznoto vsebine; nasuti se morajo ušesa, čeprav ostaneta prazna srce in um. Pač zato so si pisatelji izbrali njo, ne pa enakopomembnih „temveč“ ali „marveč“.

To ampakovanje narašča vidno šele v zadnjih šestih letih (izza l. 1902.). Dotlej se je rabil „ampak“ le v svojem pravilnem pomenu. Od leta 1902. so ga pa vzeli nekateri pisatelji na muho in so ga pogajali češče in češče; število „ampakov“ postaja večje od leta do leta; to bi se dalo statistično zasledovati. Da je ta struja naraščala in še narašča, temu je vzrok to značilno dejstvo, da so baš vodilni naši pisatelji prvi negovali svoj „ampak“ in da so še dandanašnji

prvi njegovi gojitelji. Mislim, da se ne motim, ako devljem početke „ampakovanja“ naravnost na rovaš Cankarju. Videli bomo pozneje, kako so se pri njem razplojali „ampaki“. No, in njegovi posnemalci in posili-učenci so hitro zazrli to Cankarjevo čipko in so si jo pričeli tudi obešati, da bi bili podobni svojemu mojstru.

Kdaj je „ampak“ napačen? Najočitneje, kadar stoji kot samostojen veznik v začetku stavka ali celo odstavka in — kar postaja bolj in bolj priljubljeno — v začetku govora sploh: „Ampak zdaj bom še jaz rekel eno!“ Kajti veznik „ampak“ ni nikoli samostojen, marveč se naslanja na sprednji stavek, na prej izraženo misel, napram kateri zastopa nasprotno mnenje. „Ampak“ je potemtakem protiven veznik in je torej nadalje napačen povsod, kjer ni protivnosti. Tisti frazarski: „Ampak pojdimo!“ „Ampak jej no!“ „Ampak danes je lep dan!“ so grda razvada, ki naj bi značila originalnost in modernost.

V redkih izbranih slučajih bi pač mogel tudi kak tak začetni in dozdevno samostojni „ampak“ biti na svojem mestu in prav učinkovati: v pretrgani govorici, ki je lastna strasti, zagrizenosti, zaničevanju, resignaciji. Ta učinkovitost je tudi, se mi zdi, napotila Cankarja, da je pričel uvajati ta nove vrste „ampak“. Saj je bila ta beseda kakor nalašč za njegov impresionistni slog in baš za strast, zagrizenost itd. Ustrezala bi njegovi psihični slovnici, ki sem o njej govoril v uvodu; češ, nekaj se pove, drugo si misli sam: „ampak“ stoji tu, to pa, čemur on nasprotuje, si dostaviš sam v duhu. Take vrste je prvi zgled za naš „ampak“, ki sem ga zasledil pri Cankarju l. 1902., ko pravi „Kralj na Betajnovi“ (str. 47.): „Smili se mi; ampak to so principi“. Strogo slovnično je ta „ampak“ seveda napačen, ker njegov stavek ne stoji sploh v nikakem, zato tudi ne v protivnem razmerju s sprednjim; a ta „ampak“ nas sili, da si v duhu poiščemo duševne zveze med stavkoma, kakor je pač bila v govornikovem srcu. —

Take zglede pripušča tudi strogi slovničar in ima veselje ž njimi; psihična slovnica je vedno zanimiva. Nikakor mu pa ne ugaja, če vidi, da se zgledi načelomu množijo v reklamne svrhe, hoteč izzvati psihičnost, kjer je ni. Neprijetno se čuti preobrnjeni položaj: prej je bila psihičnost podstava in vzrok jezikovne posebnosti, zdaj naj bi bila jezikovna posebnost vzrok — psihičnosti! Kolika zmota! Prej iskrenost, zdaj manira! Prej bomba, zdaj balonček! . . . „Jaz sem umetnik, ampak denarja nimam“, tako pravi Cankar („Novo življenje“, 1908, stran 12.). Dobro! Temu „ampak“

še pomaga psihična slovnica. „Kaj je pravzaprav na tej ženski? Ampak ženska je . . . in to je njena moč“; tudi ta stavek še pripuščamo Šorliju („Novele in črtice“ 1907, stran 150.).

Na noben način pa niso opravičljivi stavki: „Ubil si me skoro, ampak jaz sem krščanska ženska. Če bi ne imel toliko dela, jaz bi se skregal s teboj, ampak jaz imam dvanajst torb naročenih. — Beračica je, beračica, ampak Lojz pravi, da ne vzame druge“. (Zofka Kveder, „Amerikanci“, str. 38, 7.) — „Seveda se to in ono pozabi, ampak kdaj se pozabi“. (Pugelj, Zab. knj. 1908, 96.) „Bilo je kakor v sanjah, ampak vedel je tisto noč, da je zgradil pota.“ — „Pest bi udarila v čist obraz, ampak udarila bi. Tudi ti si izkusil, siromak; ampak nič ne žalujmo. Grbast dvorski norec je bil, ampak eleganten, resen in spodoben človek.“ (Cankar, „Novo življ.“ 7, 10, 28, 82.) „Mislim sem se že oženiti, enkrat. Ampak dolgo je od tistih dob“ (Levstik, Obsojenci, 106.). Posebno debeli zgledi se nahajajo pri Šorliju - Maupassantu: „Lujiza je umrla; ampak(!) tudi moj oče in moja mati sta umrla“ (stran 80.); „nakupil sem zdravil, ampak ona jih ni hotela. Jokala je; ampak(!) kaj naj bi storil?“ (Str. 82.) „Omožiti, stric? Ampak(!) s kom?“ (Str. 194.) „Sluga se je blazno zaljubil v dekle; ampak zaljubil tako, kakor danes tudi ni več mogoče. Dekle je odgovorilo, da ji je znano, kako jo ima Jean rad, ampak ona ga ne mara“. (Str. 78, 80.) — Takih zgledov je mnogo, premnogo!

V vseh teh slučajih bi moral statikak drug veznik, ki stoji samostojno (a, ali, pa, toda, vendar), ali pa bi se opustil vsak veznik: n. pr. „Lujiza je umrla; (a) umrla sta tudi moj oče in moja mati“; „Pest bi udarila v čist obraz, vendar bi udarila“ i. t. d.

2.) Nadaljnji pogoj za pravilno rabo našega veznika je ta, da mora biti sprednji stavek **zanikan**; proti njemu izraža „ampak“ pozitivno, nasprotno mnenje. Ako torej v prejšnjem stavku ni nikalnice, je pravzaprav vsak sledeči „ampak“ napačen. Baš na to se nič ne pazi! Prav je n. pr. sledeči stavek (Šorli, Novele, 205): „To je tragično. Ne to, da sva si povedala vse, ampak to, da čutiva to disharmonijo med najinima dušama.“ — Ni pa dovolj, da je sprednji stavek pač nikalen; lahko je nikalen, vendar je „ampak“ napačen. Vzemimo tri stavke: 1.) „Nič mi ni; ampak dečko je prihajal le bolj in bolj suh“ (Šorli - Maupassant, 192). 2.) „Videl si ljudi, ki niso manj trpeli od tebe; ampak ti nisi videl njih trpljenja“. (Cankar, „Novo življ.“, str. 88.);

3.) „Tistih dveh člankov nisem čital, ampak takoj se mi je stvar zdela sumljiva.“ (Milčinski, Igračke, 67.) — Vsi trije sprednji stavki so nikalni, a vendar je tukajšnji „ampak“ napačen izraz za nasprotnost; nadomeščati bi ga morali prej omenjeni vezniki (a, toda itd.). Zakaj? Zato, ker je „ampak“ pravilen le tedaj, kadar se ž njim oporeka **naravnost** tistemu in **istemu** mnenju, ki je bilo prej zanikano. V gorenjih treh slavih pa je položaj povsem drugačen; zanikano je nekaj čisto drugega, nego se potem uvaja z „ampak“. V prvem stavku se pove, da „mi nič ni“, a dečko (!) postaja suh. Da bi se smel staviti „ampak“, bi se stavek moral glasiti n. pr.: „Nič mi ni, ampak dobro se počutim.“ Pri 2. stavku je prvi del le navidezno zanikan; nikalnico ima le nepomembni odvisni stavek, a nima je glavni stavek („Videl si ljudi“); zato je ta „ampak“ zvrhoma napačen. In 3. stavek ne oporeka trditvi, da člankov „nisem čital“, ampak omenja čisto samostojno in novo misel: da se mi je „stvar zdela sumljiva“. Veznik „ampak“ bi bil pravilen n. pr. v temle stavku: „Tistih dveh člankov nisem čital, ampak sem ju prezrl.“ — Dober bi bil n. pr. stavek: „Jaz ne grem, ampak ti pojdi“; reči pa moram: „Jaz ne grem, a („ampak“ bi bil napačen!) veselilo me bo, če prideš ti“. Prav je: „Nisem močan, a ta kamen vzdignem“; če pa dodenem v drugem delu naravnostno oporekanje prvemu, potem je „ampak“ prav: „Nisem močan, ampak celo slabček sem.“ Pri novih, drugostranskih trditvah se „ampak“ ne sme staviti.

Iz istega vzroka so napačni n. pr. stavki: „Ni tisto, je rekla Hana. Ampak zakaj je moje srce potrto?“ (Cankar, „Aleš“ 73.) — „Ne bomo ti šteli grižljajev. Ampak če se ti ne zdi, pa srečo na pot!“ (Cankar, „Hlapec Jernej“.) — „Vrag vedi za neki takoimenovani narod, ki sicer ne kupuje knjig in jih ne bere, ampak je kljub temu strog sodnik umetnosti.“ (Cankar, „Gospa Judit“, 6.) — „Svatovstva se samo veseli, a ne iztegne rok po jedi. Ampak če bi bil vseeno modrijan.“ (Levstik, „Obsojenci“ 87.) — Tudi tukaj se ne oporeka zanikani misli naravnost in kot taki, ampak se izraža drugotno nasprotje.

Mešanica vseh napak, ki jim je „ampak“ izpostavljen, je razsuta v teh stavkih: „Beračica je za berača. Ampak Lojz pravi, da ne vzame druge. — Da nisem jaz skrbela za hišo, ne bi imeli nič. Ampak zato pravim: Ti boš delal po moji volji; če ne, pa še groša ne dobiš. — Ampak radi ga imate le. Rada ga imam že. Ampak poslušati mora.“ To vse je na eni strani! (Zofka Kveder, „Amerikanci“ str. 7.)

3.) Tako se je izgubila zavest za pravilno rabo našega veznika. Najlaglje se da prodiranje „ampakovanja“ zasledovati pri Cankarju, ker se pri njem moremo naslanjati na dvanajstletno dobo njegovega razvoja; saj je že pred dvema letoma praznoval svojo desetletnico. Cankar je tudi pač prvi vpeljal v svojo tehniko ta „ampak“, a le polagoma in oprezno. V njegovih „Vinjetah“ (iz leta 1899.) nisem zasledil nobenega nepotrebne „ampaka“, takisto ne v „Rudi“ (l. 1900), ne v „Knjigi za lehkomišelné ljudi“ (l. 1901.) in ne v „Narodnem blagru“ (l. 1902.). Mogoče je seveda, da sem kak zgledec prezrl, a tak bi tudi le potrdil dejstvo, da Cankar v prvih svojih knjigah ni poznal ampakovanja. Na prva taka zgleda sem naletel v „Kralju na Betajnovi“ (takisto iz l. 1902.); enega (str. 47.) sem navajal že zgoraj; drugi (str. 46.) se glasi: „To je bilo lepo in prav. Ampak, ali veste, kaj se pravi, upreti se svojemu gospodarju?“ — Pretečeta dve leti, izide (l. 1904.) „Gospa Judit“ in že čitamo v „Predgovoru“ (str. 5—6) lepo vrsto „ampakov“, še vedno značilne Cankarjeve vrste, n. pr. „Jajca, ki jih prodajate, so dobra jajca. A m p a k petelin je nemoralen.“ Pomembno pa je, da je Cankar s temi „ampaki“ radodaren le v preprosto pisanem, le polemičnem „Predgovoru“ te knjige, v spisu samem pa, ki je umerjen za umetniško presojo, se jih vede ali nevede ogiblje; zabeležil sem si le enega (stran 6.).

In pri tem sistemu je Cankar vobče ostal do današnjega dne: v priličnih spisih, objavljenih po listih in zbornikih, srečavamo „ampake“ prav mnogokrat; v svojih samostojnih knjigah pa jih je rabil dokaj manj in obično v slučajih, ko pisatelj prekinja eno misel in uvaja novo, nepričakovano: nekak „a propros“. V „Nini“ sem si podčrtal eden zgled (str. 106.): „Glej jo nesrečnico, na bolnega starca priklenjeno. Ampak jaz sem bolj zdrav nego ona“. — Več jih je v Alešu (iz leta 1907.) in ti so precej frazasti, nič Cankarjevi: „Glas je še tvoj, ampak (!) obraz je bil drugačen“. (Str. 70.) Napačni so tudi nikalni: „Tega ti nocoj ne morem povedati, ampak še pride dan in pride čas.“ (Stran 39.; zgled s strani 73. sem navedel že zgoraj.) — Skrbnejši je v tem oziru „Hlapec Jernej“. Tudi „Krpanova kobila“ je zelo oglašena. Na strani 64. sem našel prav Cankarjev (1907) stavek: „Modre so vaše besede. Ampak vaša radost je moja žalost.“

Drugi pisatelji so kmalu zapazili te izrazite Cankarjeve „ampake“ in so jih pričeli rabiti bolj ali manj povprek. Nekatere sem omenjal že prej. Zelo oprezno piše Levstik, ki sploh spoštuje jezik; v „Obsojencih“ je res nekaj „ampakov“, a obično piše vendar „toda“,

„ali“ itd. (Gl. str. 8., 9., 21., 54., 55.) Pugelj ampakuje le tuintam (Zab. knj. 1908, 96). V Murnikovih treh natisnjenih knjigah nisem zapazil nič takega; a v rokopisu, ki sem 'ga imel pred kratkim v rokah, je „ampakov“ prav mnogo. Šorli piše v Maupassantovem prevodu vse polno „ampakov“ (razen že navedenih še n. pr. na str. 77., 192., 196., 197., 199., često kupoma); jako malo pa jih je v „Novelah in črticah“, in sicer niti na takih mestih, kjer bi jih pričakovali; zato se mi zdi, da je to lepo knjigo, zlasti prvo polovico, nekdo jezikovno pregledal z ozirom na tako drobnjavo. Je še pač v njej nekaj „ampakov“ (str. 103., 148., 150., 152. 157.), a niso tako hudi kakor v omenjenem prevodu iz francoščine, ki mu sploh nedostaje pile.

„Ampak“ se torej naj govori in piše le tedaj, kadar se pove naravnostno nasprotje kaki nikalni, prej izraženi misli.

Napačen je torej vsak „ampak“, ki 1.) stoji za trdilnim sprednjim stavkom, nadalje 2.) tudi vsak, ki uvaja k prednjemu nikalnemu izrazu kako novo, ne le nikalnemu nasprotujočo trditev; 3) vsak, ki je le vezalen, zlasti v začetku stavkovnih skupin in odstavkov. — Edino v dosego posebnega efekta je morda kak tak „ampak“ izjemoma kdaj dopustljiv, nikakor pa ne kot redno tehnično sredstvo.

Fatima.

Ko zrem za teboj, ti djaur prekrasni,
ognjena mi strast razvnema teló,
kaj mar mi je koran, prorok, kalifi,
razkošni ta harem — bahantno nebó.

Kaj mar so mi palme, opojne levkoje,
v naročaj le tvoj mi srcé koprni,
kaj mar mi je solnce, narcise cvetoče,
nebo nedosežno moje si ti.

Ljubezni pekoče južnega solnca
in Lejle ne bodeš užival nikdar,
srcé ti prebode stara Sulejka,
nabrušen, otrovljen že moj je handžar.

Na bledih ustnih zadnji vzdih,
pogled steklen in strt,
tako užila strast bom tvojo,
ljubezen vso in smrt.

Mara Tavčar.

O napakah in pravilih slovenskega pisanja.

Piše dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

III. „Historiško-kritiško“ poglavje.

o konca osemdesetnih let preteklega stoletja smo imeli „politične“ liste, smo marsikaj slišali o „historičnem“ pravu, smo s „kritičnim“ duhom čitali „epične“, „lirične“ in „dramatične“ spise, skušali smo „logično“ misliti in „psihično“ soditi, smo se naslajali ob lepoti „klasičnih“ umotvorov, čudili smo se „geografičnim“ pridobitvam vede, rešitvi „matematičnih“ problemov in „tehničnemu“ napredku; „gimnastična“ vzgoja je stopala v ospredje, a prebiti je bilo marsikatero „herostratično“ (tako piše to besedo „Zvon“ 1884, str. 250) početje.

Ko pa smo stopili v devetdesetna leta, smo „faktiško“ (Zvon 1891, 311) postali „filološki“ (str. 53) in „historiško-kritiški“ (str. 312) in smo spoznavali „aoristiške“ (str. 565) glagolove oblike. — Učil nas je tako V. Bežek (najprej na navedeni strani 53.) in je potem kot pisatelj in pozneje kot temperamenten urednik bolj in bolj „sistematiško“ uvajal to „iškovanje“ pri mnogobrojnih pridevnikih, vzetih iz latinščine in grščine in odgovarjajočih nemškemu -ig (faktisch, politisch itd.).

Izprva se „iškuje“ seveda še skromno, a vendar baš pri zelo razširjenih izrazih. Tako piše Bežek leta 1892. v Zvonu o dveh klasiških pričah (str. 46) in pravi na str. 121. v neki oceni: „liriške pesmi niso liriške, humoristiške balade so vse drugo nego humoristiške“, in na str. 569. že naletimo na „satiriško“. Leta 1894. nastanejo še trše oblike: „akademiško“ (stran 191), „simpatiški“ (str. 32); leta 1897. celo „orografiško“ (stran 162). Vendar so vse desetletje (od leta 1890.—1899.) ostale take oblike še redke, sporadne (ali po iškovski: sporadiške); le tuintam ujamemo katero izven Bežkovega vpliva: dr. Lampe piše v „Dušeslovju“ (1890, stran 69) „pozitivistiška šola“ in v „Dom in Svetu“ 1897 sem našel (na platnicah!) „utopiški“. — Seveda je zgledov še več i tu i

tam; popolna njih zbirka ni naš namen; zadostuje nam načelo: in v tem oziru velja, da je edino Bežek pričel dosledno iskovati.

V „Zvonu“ pa iskovanje ni moglo stopiti prav v ospredje, tudi ne v dobi Bežkovega uredništva (1895—1899); prvič se je v listu razmeroma redko razpravljalo o predmetih, kjer bi bilo treba večkrat rabiti take tujejezične pridevnike, in drugič je imel „Zvon“ ob strani svojega zvestega jezikovnega mentorja, ki ni pripuščal eksperimentov, kolikor je bilo v njegovih močeh. Zato se nahajajo poleg iskovskih oblik tudi še starejše, in od l. 1899., ko je ta mentor dobil več moči, vidimo kmalu oblike, ki so po mojem mnenju najlepše in ki najbolj odgovarjajo duhu in glasu našega jezika: „harmonski“ (ne „harmoniški“ in lepše nego „harmoničen“!) na str. 117., l. 1900., in „utrakvistna gimnazija“ (ne grda spaka: „utrakvistiška“!) l. 1902., stran 202. Tuintam se še pripeti kak izgrešek: „politiški“ 1901, 132, a že na prihodnji strani: realistično, ali: „filharmoniška družba“ (1902, 482).

A na nekem drugem polju je obrodilo iskovanje obilen sad. Ustanovila se je „Slovenska Šolska Matica“. V. Bežek je postal po svojih zaslugah in po vsej pravici pri njej zelo odločilen odbornik in domala edini urednik njenih knjig, v jezikovnem oziru pa vsekakor prva in zadnja instanca. Zdaj je mogel rabiti svoje iskovske oblike brez vseh ovir in v premnogih slučajih, ki jih nanese baš pedagoško¹⁾ slovstvo; po njegovem vplivu je v spisih „Šolske Matice“ in vsled tega v slovenskem pedagoškem slovstvu sploh zagospodovalo dosledno „iskovanje“. Največ takih oblik je nosil med svet „Pedagoški Letopis“ (l. letnik 1902) leto za letom; zanimivo je bilo opazovati, kako so iz pedagoške književnosti ginile stare udomačene besede: praktično, fizično, analitično, geografično, metodično, didaktično itd. in se nadomeščale z iskovskimi. Dobili smo vtisk, kakor bi one stare oblike rabili le še starokopitni zaspanci, ki ne stoje na višku vede. Pisalo in — vsaj v javnosti — govorilo se je odslej: praktiški, fiziški, analitiški, metodiški, didaktiški, sistematiški, teoretiški, politiški, estetiški, antiški, gimnastiški, harmoniški, beletristiški, sarkastiški, fonetiški, stilistiški, humanistiški, sintaktiški, tehniški, prozajiški, logiški, sporadiški, idi-

¹⁾ Oblika „pedagoški“ je izza leta 1900 pri nas povsod prodrila; prej se je govorilo: pedagogičen, pedagogiški in pedagoški. V „Popotniku“ 1900, stran 120 je dr. Ilešič nekemu nefilološkemu skeptiku pojasnil razmerje med „pedagoški“ (od „pedagog“) in pedagogiški (od „pedagogika“).

liški, analitiški, sintetiški, dialektiški, dinamiški, higijeniški, psihiški, organiški itd. —

Tudi v naših dnevnikih in podobnih listih se je včasih pojavil kosček iskovanja; zašel je vanje kak „politiški“, „tehniški“, „demokratiški“, a prav prijela se nova rastlina ni. Oglasil se je proti novim tvorbam že leta 1904. A. Breznik („Dom in Svet“ stran 428); a dotični njegov lepi odstavek je, morda zaradi — preučene soseščine, ki se v njej nahaja¹⁾, ostal — žal — za pišočo maso neopažen in zato neuvaževan; sega pa po mojem mnenju tudi predaleč, ker za-
metava, dasi ne tako odločno, tudi oblike s končnico *-ičen*. — Meni iskovanje že iz početka ni ugajalo; zato mi je mrzelo, ko sem, za prve tri letnike „Ped. Letopisa“ po vrsti prispevajoč po eden članek (večinoma iz klasičnega starinstva), moral uredniku pripustiti, da je v moje spise uvajal (n. pr. leta 1903.) oblike: logiški, praktiški, teoretiški, analitiški, humanistiški, klasiški, historiški, estetiški i. dr.; tudi „antiški svet“ se mi je prisodil. Vdal sem se le z ozirom na enotnost pisave; a razvil se je v meni latenten odpor, ki mu le nisem mogel dati duška; pa tudi upal si ga nisem dati, ker si nisem bil na jasnem, s čim naj pravzaprav nadomestim iskovanje. Saj je bilo toliko očitno, da je tudi stari „praktičen“, „logičen“ itd. pač udomačen, a ne prav domač. —

Na eno stran sem se moral odločiti, ko sem za Bežkom prevzel jezikovno uredništvo „Pedag. Letopisa“. Izprva sem se namenil prevzeti dediščino z vsemi bremenami, torej tudi z iskovanjem; in iskoval sem brezobzirno in dosledno, čeprav nerad. Kar dobim članek, ki je slučajno nanese vse polno iskovskih pridevnikov, tudi po dva skupaj, n. pr. „analitiško-sintetiška metoda“. To je bilo preveč, preveč za jezik in za uho! Zdaj sem se odločil, da bom voz polagoma speljal na drug tir. Eno leto sem pustil za prehodno dobo; odstranil sem iskovanje le tam, kjer je posebno žalilo uho. Zadnja tri leta pa nisem trpel v tujih spisih nobenega več in sem sam v vseh mi pristopnih listih in v svojih knjigah dosledno in namenoma rabil kolikor mogoče mnogo takih tujih pridevnikov, a s tistimi končnicami, ki so se mi po večletnem preudarjanju zdele našemu jeziku primerne; in pazil sem kakor stražnik, ali se oprijemljejo nove oblike. Res: exempla trahunt! Zdaj tu, zdaj tam sem zasledil drage mi oblike, njih število se je večalo, iskovanje je

¹⁾ Ves članek (stran 427. idd.) ima namreč naslov: „Pogreški pri nekaterih priponah“. V tem oziru je ta članek jako dober temelj.

izumiralo in naposled se mi je samemu tuintam celo pripetilo, da sem v naglici pozabil rabiti katero izmed „svojih“ novih oblik (n. pr. idilen, idilnost, sumaren, organski), a jo je pri („Zvonu“) višja jezikovna oblast, omenjena že prej, na moje veliko veselje vstavila (namesto „idiličen“ i. t. d.; „idilski“ bi seveda ne zapisal niti v sanjah!).

* * *

Zdaj, ko je praksa že pripravila vso pot in zapustila iškovanje, smemo šele pred javnost stopiti z novimi pravili, ki naj kolikor toliko uzakonitijo pisavo teh tujjejezičnih pridevnikov.¹⁾ Preden zapišem pravila, ki so se mi tekom zadnjih let izkristalizovala, se mi zdi potrebno naglasiti, da pri prikrojitvi tujk naš jezik ne more vsakikrat uveljavljati glasoslovnih zakonov, ampak da je pred vsem merodajno dvoje zakonov: 1) blagoglasje, 2) umljivost, t. j. poslovenčena beseda se ne sme preveč oddaliti od izvirne ali speljati v dvoumje. — Naša navodila bodo potemtakem povsem praktična.

Najprej se vpraša, zakaj se je pojavil boj proti priponi *-ičen* (praktičen, logičen...). Vzrok je bil (gl. Breznik, n. n. m. 428) pač ta, ker so vse te oblike tvorjene bodisi na istiniti, bodisi na umišljeni podstavi latinske (oziroma istoveljavne grške) končnice *-icus*, in so torej nedomače. Da je V. Bežek namesto njih pričel delati te pridevnike kar povprek na *-ški* (ponajveč iz: *k + ski*), a naposled (ker se *-ški* ni dal pritikati na vse soglasnike) hote in nehote na *-iški* [n. pr. teoret-i-ški, prakt-i-ški, log-i-ški itd., dočim bi s pri-teklino *-ški* nastale glasoslovne oblike: teoreški, praški(!), loški!], to so menda v precejšnjem obsegu povzročili tudi mnogoštevilni hrvaški pridevniki na *-čki*, ki daje v slovenščini baš *-ški*. Tako je zašel v popolno iškovanje in je prišel iz dežja pod kap: kajti iškovanje je tudi mogoče le na podstavi istotako nedomače končnice *-icus* in se glasi vrhutega popolnoma — nemško. Da se dá *-ski* (ne *-ški*!) pritikati v mnogih slučajih naravnost na tuje samostalniško deblo, da torej more postati naš pridevnik tvorjen iz lastnega, na to se je pač mislilo, a to se ni izvedlo v primerih, ki so glasovno za to prikladni. Sploh se je prezrlo, da niso vsi slučaji enaki, in se je

¹⁾ Domačih pridevnikov se ne dotikam; pri njih vlada večja edinstvenost. Vendar omenjam, da mi niti pri njih ne ugaja iškovanje; ljubši nego „kmetiški“ mi je „kmetški“ in „kmečki“. (Drugače Breznik n. n. m. 427.) Tudi izraz „slovničen“ je po nepotrebnem porinjen v ozadje (nasproti: „slovniški“).

hotelo postopati kar uniformno; v to naj bi služil za vsak slučaj pritekljivi *-iški*.

Pravila pa, ki so se mi po dolgi preskušnji razvila, **so sledeča:**

1.) Starih udomačenih oblik na *-ičen* ne gre kar povprek zametavati; ne glede na to, da se našemu jeziku popolnoma prilegajo (kakor domačinke, na pr. jetičen, omotičen itd.), so nekatere postale že tako navadne, da se upirajo vsakemu prenovljenju; take besede so: praktičen, logičen, etičen, psihičen, simpatičen, skeptičen, satiričen, poetičen. — Te bi naj ostale tudi zaradi tega, ker so sprejeti v redni besedni zaklad samostalniki, tvorjeni na njih podstavi: praktičnost, logičnost, etičnost, psihičnost, simpatičnost, skeptičnost, satiričnost, poetičnost. Vsaki drugačni tvorbi omenjenih pridevnikov je kaj prirekati (praktiški? prakten? praktski?) in samostalniki bi se od njih tvorili čisto tujsko novi. Sicer priznavam, da bodi zadnji razlog le postranski. — Vsekakor pa pustimo omenjene pridevnike in pripuščajmo eventualno tudi še druge ne omenjene pridevnike na *-ičen* poleg tvorb, ki jih bomo v nastopnem navedli; na pr. analitičen, teoretičen.

2.) Ogibati se moramo dosledno in v vsakem slučaju pri naših tujkah glasovne skupine *-iški*; kajti ta nam zveni čisto po nemško in izognemo se je tem laglje, ker so brez nje mogoče pristno naše tvorbe, dočim je ona i po svojem bistvu, ne le po svojem tonu, tuja. Ne pišimo in ne govorimo torej nikdar in nikoli: praktiško, politiško, geografiško, analogiško itd. itd.

3.) Take pridevnike tvorimo neposredno iz tujega samostalnika s pripono **-ski**, ki naj ostane in dokler ostane neizpremenjena. To pa je izvršljivo:

a) Pri samostalnikih, ki se končujejo na samoglasnik; oni na *-ija* (teh je največ) odpahujejo končni *-a* (Prim. Maretič, Gramatika § 369, e), drugi vtikajo pred pripono še *-j-*; na primer: kemijski, geometrijski, stereometrijski, historijski (Ped. Letopis II. 20 ima: historiški), teorijski (ako ne ostanemo pri: teoretičen); prozajski, utopijski, olimpijski, asocijski, astronomijski („astronomski“ bi izvajali od astronoma), akademijski, anarhijski, analogijski.

b) Pri samostalnikih na zveneče soglasnike **m, n, r, f, (v)** (po odpahu raznih nominativovih končajeve): na pr. dinamski, sistemski, problemski, mehanski (tako so že pisali na pr. Ped. Let. I. 10; Seidl, K. A. II. 176, Breznik „Dom in Svet 1908, 258, Levstik, Pygmalion), spontanski, organski, romanski,

harmonski (tako že „Zvon“ 1900, 117), higienski, lakonski, geografski (in podobne tvorbe: orografski i. dr.), filozofski. — Pri zadnjih dveh se jemlje za podstavo rajši oseba nego predmet: „geografski“ namesto takisto pravilnega „geografijski“, ki bi v gotovih slučajih seveda mogel biti prav na mestu. Poleg zgoraj navedenega „akademijski“ pišemo tudi akademski. —

c) Pri deblih z drugimi soglasniki pripuščamo pripono *-ski* še zlasti onim na prosti *-t* (včasih na druge trdč), poleg mogočih tudi drugačnih tvorb. Po analogiji našega „kmetski“ smemo tudi pisati: teoretski, estetski, demokratski, aristokratski, analitski, patetski, parasitski, dasi bomo vobče dali prednost oblikam „teoretičen“ itd., oziroma obliki, tvorjeni po spodaj sledečem 4.) načinu. Nikakor pa ne bomo rabili oblik „gimnastski“, ker se temeljna beseda končava na *st* in ne le na *t*. Z ozirom na našo besedo „ljudsko“ bi se mogli tudi še sprijazniti s tvorbo „metodsko“ (poleg „metodično“ in poleg tvorbe po 4. točki). — Namesto „protestantski“ se i meni (kakor Brezniku str. 427) zdi boljša stara oblika: „protestantovski“.

d) Edina izjema od našega pravila naj bodo sestavljenke z *„loški“*; tu naj se pretvori *-ski* glasovno v *-ški*. Dočim še namreč nikomur ni prišlo na misel, priporočati obliko „loški“ namesto „logičen“, smo se navadili v sestavljenkah rabiti baš njo: filološki, fiziološki, zoološki, geološki, psihološki itd. Ti torej naj ostanejo. Takisto že navedeni „pedagoški“, ki je tvorjen na enak način, dasi od drugega debila. — Na noben način pa ne moremo odobravati grdih oblik „demokraški“, „aristokraški“, ki bi jih, ker popolnoma izgube svoj grški ton, mogli rabiti kvečjemu v zasmehljive namene. Ko bi šli po tem potu dalje, bi prišli še do oblik: esteški, anališki, pateški, parasiški! — Tudi „protestanški“ (že v „Zvonu“ 1884, 117) ne ugaja. — O „analogen“ gl. spodaj 4, c), 5.

4.) Poleg *-ski* je jako priporočljiva tvorba pridevnikov s pripono *-en*, *-na*, *-no*. Ta se naj rabi v vseh mnogoštevilnih zgledih, ko se podstavno deblo končuje na tako soglasniško skupino, da ne pripušča tvorbe s *-ski*. Večinoma je že podstava sama pridevnik. Sem spadajo a) že vsa debila s končajem na *-st* (zlasti *-ist*): na pr. formalisten, anarhisten, (podstava: anarhist; anarhijski ima podstavo: anarhija), realisten, utilitaristen, humanisten, utrakvisten, hevristen, karakteristen, pozitivisten (ne: pozitiviški! glej zgoraj!), federalisten,

centralisten, beletristen, kazuisten („Zvon“ 1907, 616, 617); nadalje: bombasten, fantasten, dinasten, (dr. Ilešič, Trub. Zb. XXII.), sarkasten, gimnasten.

b) Zelo porabna je pripona *-en* tudi pri neprijetnih soglasniških skupinah, če nočemo ostati pri oblikah na *-ičen*, ali pa če ne maramo, ker iz ozirov na umljivost in lepoto ne moremo, *-ski* pretvoriti v *-ški*, ali če bi se nam oblika s *-ski* zdela prenerodna. Na pr. rekli bomo: „dialektna“ oblika (Breznik, 429 in dr. Ilešič, Trub. Zb. XXX.), kajti „dialektsko“ je nemogoče in „dialektično“ predolgo; ali: „herostratno“, „psihopatno“, „sistematno“ (ozir. „sistemno“), „metodno“ (ako se nam zdi „metodsko“ pretrdo). Zelo blagoglasne so oblike: humorno, eksotno, idilno, sumarno, ekonomno, sporadno. — Rekli bi tudi: teoretno, estetno, analitno, ko bi se oblike ne glasile preveč tuje; vendar jih bomo za izpremembro rabili, na pr. v skupinah: analitično-sintetna (ali analitsko-sintetična, ali analitno-sintetska itd.) metoda, kakor pač nanese potreba in ozir na blagoglasnost.

Neporabna pa je ta priteklina pri deblih na *-n*, ker bi se potem sešla dva neznosna *n*; napačna tvorba je torej „monotonno“ (Šorli-Maupassant, 70), takisto napačna je oblika z enim *n*: „monotono“, kar često čitamo v dnevnikih; tu je umestna tvorba s *-ski*, torej: monotonsko.

c) Pred pripono *-en* se v našem slučaju ne smejo vršiti glasovne izpremembe, ki veljajo za naše domače besede. Razlogi so isti, kakor smo jih že večkrat navedli. Pišimo torej analogen (tako Pintar, Zvon 1894, 54) in **ne** „analožen“ (Breznik, „Dom in Svet“ 1904, 429; 1908, 153). Takisto veljaj za nas **antiken** (**ne**: antičen!); Bežek je v „Zvonu“ 1892, 46 še pisal „antiknih“, v Ped. Letopisu 1903, 33 pa antiški; Breznik n. n. m. se je odločil za „antičen“. Besedo pa smo sprejeli v svojo sredo šele v novejšem času in je ne smemo meriti po svojem merilu. Podobno sprejmimo obliko „reciprokno“ (**ne**: recipročno). Nasproti tujkam moramo biti obzirni, drugače se ž njimi ne razumemo.

5.) Že spotoma sem omenjal, da sta od ene podstave često mogoči po dve obliki, morda celo tri. Ne smemo se torej zapičiti v le eno in po njenem zgledu uravnavati vseh drugih, ampak rabiti moremo po svojem ukusu zdaj eno, zdaj drugo. — V nekatereh slučajih pa je po ena oblika rabljena in že udomačena le v kakem posebnem pomenu; tedaj se je treba na to ozirati.

Dobri sta na pr. obliki „mehanski“ in „mehaničen“; a če hočem reči, da kdo svoj posel opravlja, ne da bi si pri tem kaj mislil, tedaj bo bolje, da rečem: „on dela mehanično“; beseda „mehansko“ ima bolj fizikalen pomen. — Kratek odgovor bom nazival „lakoničen“ odgovor, geografski izraz pa bodi „lakonski“ = spartanski. „Prozajski“ spis je spis v prozi, „prozaičen“ pa je, če je brez poezije. Tudi „analogen“ (podoben) in „analogijski“ (po analogiji) se razlikujeta.

Edino formalnega pomena je dejstvo, ki smo ga že videli pri besedah „logičen“ in „filološki“: da se namreč tvori sestavljenka drugače nego njena temeljnica. Podoben primer bi bil n. pr. tipičen: stereotipen; patetično („pateten“ bi se nam zdel premalo jasen, pa): psihopatno: simpatično. — —

Imejmo torej pač pripravljena razna kopita, a čevlje si dajmo umeriti le po lastni nogi in vsakikrat nanovo, kadar si kupujemo nove.

Samčevo slovo.

O gospodične, že napoka čas,
ko poslovi od vas se fant šegavi,
odhaja v kraj, ki se mu zakon pravi,
kjer sije solnca enega obraz.

Iz dveh očes zdaj ogenj in zdaj mraz
in jutri vse tako je kakor davi
in ne pomagajo izgovori lokavi —
oh — ženska — to je bridkogrenak „jaz“!

Tako, mladost, pa hodi srečno pot!
Jaz v jarem grem, da tam se poočetim,
nazore drzne malo da okmetim,

mladini v glave vbijam njihov plod
in z njimi kaj koristim tuintod
in, če ne drugo, pomnožim svoj rod.

Milan Pugelj.